

Nieuwe kracht vinden in de woestijn: hermeneutiek, de rol van de lezer & contextueel Bijbellezen

Ds. Jannica de Prenter
Protestantse Kerk Brugge

1. INLEIDING

*Er is een tijd om te huilen en een tijd om te lachen,
een tijd om te rouwen en een tijd om te dansen.
Er is een tijd om te ontvlammen en een tijd om te verkillen,
een tijd om te omhelzen en een tijd om af te weren.*
Prediker 3:4-5

Een tijd van afweren, van afstand houden en steeds het gemis van menselijk contact: voor veel mensen is de coronatijd een eenzame periode geweest. De hele samenleving stond stil en de kerk moest zichzelf opnieuw uitvinden. De coronatijd is voor velen onder ons een woestijntijd geweest: een tijd van door ploeteren en volhouden; van teruggeworpen worden op onszelf en leven van golf naar golf; een moment van verlichting wanneer de samenleving weer even open mocht en daarna weer terug bij af, en niemand die wist hoelang het nog zou duren. Moeheid, opgebrand raken, frustratie, onzekerheid en het lange wachten: het hoorde er allemaal bij.

Tijdens de eerste lock-down, zo eind april begin mei 2020 begon ik steeds meer na te denken over de tijd 'na' of misschien nog beter 'post-corona', en wat ons dan te doen staat. Het werd mij steeds duidelijker dat de terugkeer naar het 'normale leven' zoals wij dat kenden nog lang op zich zou laten wachten. Ik wist toen nog niet dat er ook een tweede en een derde golf zou komen, en dat Covid-19 ook mij onderuit zou halen. In die zin zou mijn eigen context drastisch veranderen. Maar wat ik wel helder voor ogen had was dit: als de kerkdeuren weer een beetje open mochten, dan wilde ik in mijn gemeente ruimte creëren voor een tijd van reflectie. Niet zomaar terug naar de orde van de dag, maar de tijd nemen om stil te staan, en verhalen met elkaar te delen van eenzaamheid, verdriet en hoop. Ik stelde mijzelf deze vraag:

Zou contextueel Bijbellezen een geschikte vorm kunnen zijn om met elkaar door te praten over corona-ervaringen?

Op 6 mei 2020 nam ik contact op met collega ds. Bert Dicou en vroeg ik hem of hij met mij mee wilde denken. De insteek was vooral pastoraal: ik wilde aandacht geven aan de psychische en spirituele gevolgen van de coronacrisis, en zocht naar een geschikte vorm. Ons nadenken werkte aanstekelijk en was het begin van een bijzondere samenwerking: samen werkten we aan een Corona-Bijbelkring, een aangepaste contextuele Bijbelstudie, die mensen de gelegenheid geeft om in kleine groep aan de slag te gaan met corona-ervaringen zoals eenzaamheid, huidhonger, ziekte, je opgesloten voelen, kwetsbaarheid, wachten en leven in het hier en nu. Dit project dat doorging in Brugge en Antwerpen is de directe aanleiding voor deze studiedag. Vanaf het begin van dit project wilden we onze ervaringen delen met onze collega's. Ook deze tweetalige studiedag hoort bij die zoektocht: wat is contextueel Bijbellezen

eigenlijk? En welke nieuwe inzichten en perspectieven heeft contextueel Bijbellezen de theologie en de kerk te bieden?

In deze inleidende lezing zal ik ingaan op drie punten:

1. Ik zal beginnen met een gedeelte over Bijbelse hermeneutiek en de vraag waar contextueel Bijbellezen thuishoort in het hele spectrum van leesmethoden en exegetische benaderingen.
2. Daarna zal ik verder ingaan op het gezamenlijke project dat Ds. Bert Dicou en ik hebben opgezet rond contextueel Bijbellezen en corona-ervaringen.
3. Ik zal afsluiten met een korte exegetische schets van het verhaal in 1 Kon 19:1-9, dat het centrale thema aangeeft voor deze dag: 'hoop vinden in de woestijn'.

2. CONTEXTUEEL BIJBELLEZEN EN BIJBELSE HERMENEUTIEK

De hermeneutiek of uitlegkunde van de Bijbel speelt zich steeds af tussen drie centrale spanningsvelden: de auteur(s), de tekst en de lezer. Daarnaast moeten we in de interpretatie van Bijbelteksten steeds rekening houden met historische, taalkundig-literaire en culturele en context gebonden factoren. Wanneer we in vogelvlucht door de geschiedenis van de Bijbelse hermeneutiek van de 20^e eeuw wandelen, dan vallen twee belangrijke verschuivingen of 'paradigma-veranderingen' op. Naast de historisch-kritische methoden die de focus leggen op de auteur en de historische context (*author-centered*), ontstaan er in de jaren '60 en '70 literaire benaderingen die gericht zijn op de betekenis van de tekst (*text-centered*). In de jaren '80 volgt er een nieuwe paradigmaverandering met de opkomst van contextuele benaderingen die de lezer centraal gaan stellen (*reader-oriented*).¹

2.1 De diachrone lezing van de tekst

De historisch kritische benadering die opkomt in de 19^e eeuw, is lang het dominante kader geweest in de Bijbelwetenschappen. In de historisch-kritische benadering van Bijbelse teksten lag de focus niet 'in' de tekst, maar 'achter' de tekst. De vraagstelling is vooral diachroon, en is gericht op de analyse en reconstructie van de *Sitz-im-Leben*, de historische context waarin de tekst ontstaan is, de groei van de tekst en de intenties van de auteur. De hermeneutiek van de Bijbel is in deze periode '*author-centered*'. Van invloed is Schleiermacher, die benadrukte dat een correcte interpretatie van de tekst zich moet kenmerken door een "sich gleichstellen mit dem ursprünglichen Leser". De lezer moet pogen zich zoveel mogelijk vertrouwd te maken met de tijd en cultuur waarin de auteur geleefd heeft, en moet zich vervolgens "gleichstellen mit den Urheber". Als lezers moeten we ons zoveel mogelijk trachten in te leven in het persoonlijk ervaren, denken en interpreteren van de auteur zodat de oorspronkelijke gedachten, ervaringen en intenties van de auteur begrepen worden.²

2.2 Literaire benaderingen

Onder invloed van de '*Linguistic Turn*' in de filosofie en sociale wetenschappen, komt in de jaren '60 en '70 de literaire benadering op in de exegese. Het gaat niet langer om de '*Sitz im Leben*', maar om de '*Sitz im Text*'. Meer en meer wordt de Bijbel benaderd als 'literatuur'. Niet de historische achtergrond van de tekst staat centraal, maar de structuur van de tekst en de betekenis die daarin vervat ligt. Merkbaar zijn invloeden uit de semiotiek (Greimas), het structuralisme (de Saussure) en theorieën over intertekstualiteit (Bakhtin/ Kristeva). Er ontstaat

¹ H.G.L. Peels, "Ontwikkelingen in de Bijbelse Hermeneutiek". In *Theologia Reformata* 40 (2): 72-95, 1997, p. 73.

² F.D.E. Schleiermacher, *Hermeneutik* (ABHAW 2), Heidelberg: Winter, 1959, p. 88.

vernieuwde aandacht voor narratieve en poëtische stijl, woordvolgorde, herhalingen in de tekst, de afwisseling tussen narratieve tekst en dialoog, stijlfiguren, citaten en allusies en de analyse van metaforen, metonymie en hyperbolen. Invloedrijke studies zijn: *'The Art of Biblical Narrative'* (Alter); *'The Great Code: The Bible and Literature'* (Frye) en *'The Literary Guide to the Bible'* (Alter & Kermode).³ Met deze 'Linguistic Turn' ontstaat er ook een kruisbestuiving tussen exegese en taalkunde. Hierbij is vooral de opkomst van de 'discourse analyse' in de jaren '50-60 van belang, die leidde tot zeer gedetailleerde semantische en syntactische analysemodellen, die de kennis over de poëtische en narratieve structuur van Hebreeuwse en Griekse teksten vergrootte, maar tegelijkertijd ook compliceerde.

2.3 De rol van de lezer in Bijbelse hermeneutiek

Naast de aandacht voor de structuur en de betekenis van de tekst, wordt er in de hedendaagse hermeneutiek ook steeds meer belang gehecht aan de rol van de lezer. Paul Ricœur spreekt in zijn *'Interpretation Theory'* over de dialectiek tussen 'uitleggen' en 'verstaan'.⁴ Na een eerste beweging waarin een naïef verstaan van de tekst tot stand komt, moet er ook een tweede beweging op gang komen waarin het verstaan van de tekst ondersteund wordt door uitleg. Teksten krijgen maar betekenis in de act van het lezen. Op het moment dat een auteur zijn werk op schrift zet, ontstaat er een afstand tussen de schrijver en de geadresseerde.⁵ De betekenis moet dan ook niet 'achter' de tekst gezocht worden, in de intenties van de auteur, maar 'voor' de tekst: in het interpreteren van de wereld van de tekst door de lezer.⁶

Ricœur, als ook Gadamer, benadrukken het belang van een dialogerende houding in tekstinterpretatie. Gadamer legt veel nadruk op de 'vreemdheid' van de tekst, die ondanks haar andersheid in cultuur, tijd en wereldbeeld de interpretert altijd iets te zeggen heeft. Voor Gadamer is het verstaan van de tekst enkel maar mogelijk wanneer de horizon van de interpretert en de horizon van de tekst elkaar ontmoeten. Wanneer zij elkaar raken, wordt de horizon van de interpretert verbreedt en gecorrigeerd door de horizon van de tekst, en juist daarin ontstaat nieuwe betekenis. Gadamer noemt dit *'Horizontverschmelzung'*.⁷ Uiteraard is het hierbij van belang dat de lezer bewust is van zijn of haar eigen "vorverständnis". Tekstinterpretatie houdt voor Ricœur in dat de tekst wordt opgenomen in een 'nieuw discours'. In de act van het lezen wordt de oorspronkelijke context opgeheven en wordt het verhaal van de tekst opgenomen in een nieuwe context die de lezer moet geven aan het verhaal. Ricœur

³ R. Alter, *The Art of Biblical Narrative*, New York: Basic Books, 1981; R. Alter & F. Kermode, *The Literary Guide to the Bible*, Cambridge: Harvard University Press, 1987; N. Frye, *The Great Code: The Bible and Literature*, Londen: Routledge: 1982.

⁴ P. Ricœur, *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*, Fort Worth: Texas Christian University Press, 1976, pp. 75-80.

⁵ P. Ricœur, "Qu'est-ce qu'un texte? Expliquer et comprendre". In *Du texte à l'action: Essais d'herméneutique* (Ed. P. Ricœur). Parijs: Seuil, 1986, pp. 137-159. Het inzicht dat met het op schrift stellen van het mondelinge woord een afstand ontstaat tussen de auteur en de tekst, werd al eerder door Gadamer benadrukt, die dit proces omschrijft als "Selbstentfremdung". De historisch contingente tekst wordt van de oorspronkelijke auteur losgemaakt en gelijktijdig gemaakt voor elk heden, zie: H.G. Gadamer, *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1965, pp. 368-369.

⁶ P. Ricœur, "La Fonction herméneutique de la distanciation". In *Du texte à l'action: Essais d'herméneutique* (Ed. P. Ricœur). Parijs, Seuil, 1986, 101-117, p. 114.

⁷ H.G. Gadamer, *Wahrheit und Methode*, p. 361.

spreekt in dit verband over de ‘*decontextualisering*’ van de tekst als noodzakelijke preconditionie voor de ‘*recontextualisering*’ van de tekst.⁸

2.4 Deconstructie, retorische kritiek, ideologie & contextuele benaderingen

Een nieuwe impuls ging uit van het werk van Jacques Derrida die de focus legde op de fundamentele ‘openheid van teksten’. Een objectieve waarheid of realiteit bestaat net zomin, als een objectieve, vaststaande betekenis van taaluitingen. Taal is dynamisch en is steeds in beweging. In tegenstelling met het structuralisme, zou Derrida benadrukken dat de betekenis van de tekst niet vastligt in de structuur van de tekst, maar dat elke lezer andere structuren en dus andere betekenissen in de tekst zal ontdekken. De relatie tussen taaltekens en betekenis is slechts relatief stabiel. Een bekende uitspraak van Derrida luidt dan ook: “er is niets buiten de tekst” (*il n’y a pas de hors-texte*).⁹ Teksten omvatten dus niet één maar verschillende betekenissen en waarheden. Met Derrida doet de ‘*deconstructie*’ haar intrede in de Bijbelwetenschappen. Deconstructie heeft tot doel om de interne logica van teksten en hun interpretaties te ontwarren, en wijst steeds op interne incoherenties, verschillende genres en naast elkaar bestaande betekenissen. Net als de literaire benadering van de Bijbel, is deconstructie gebaseerd op gedetailleerde exegese en linguïstische analyse.¹⁰

Het poststructuralisme waartoe Derrida behoort, zou aanleiding geven tot een aantal nieuwe benaderingen van Bijbelste teksten. Zo ontstaat er nieuwe aandacht voor de relatie tussen ideologie en taal, in benaderingen zoals ‘*ideological*’ en ‘*rhetorical criticism*’. Maar tegelijk is er ook de opkomst van een aantal contextuele benaderingen, waarin bijzondere aandacht wordt besteed aan de rol van de lezer en een kritische analyse van de interpretatiegeschiedenis van Bijbelse teksten (o.a. ‘Reader Response Criticism, Feminist Studies; Post-Colonial-Criticism’).

De contextuele lezingen door theologen uit het Midden-Oosten, Afrika, Zuid-Amerika, Azië en Oceanië brachten een enorme rijkdom met zich mee. Straks zal prof. Jeanine Mukaminega jullie meenemen in de enorme breedte van de ‘contextuele turn’ in de exegese. Toch moet ook de spanning tussen de context van de lezer en de context van de schrijver hier even klinken. Bij postmoderne lezingen dreigt steeds het gevaar van ‘relativisme’ en de neiging om soms te snel over te gaan tot het lezen van Bijbelteksten vanuit onze eigen context. In kritische reacties klinkt dan ook de vraag of het primaat van de tekst niet al te zeer wordt ondergesneeuwd in contextuele benaderingen van de Schrift. Voor mij persoonlijk blijft het begrip ‘horizon-versmelting’ leidend. Het verschil tussen de context van de schrijver en onze eigen context is groot. Maar ergens moeten ze elkaar gaan raken in de act van het interpreteren. Een exegese die geen oog heeft voor de specifieke context van waaruit wij lezen is naïef, maar een exegese die grondige tekstanalyse overslaat holt zichzelf voorbij. Mijn pleidooi is dan ook: laat een gedetailleerde exegese van Bijbelse teksten hand in hand gaan met een kritische houding, waarin wij ons steeds bewust zijn van onze rol als lezers.

---

⁸ P. Ricœur, “La Fonction herméneutique”, p. 111: “Bref, le texte doit pouvoir, tant du point de vue sociologique que psychologique, se décontextualiser de manière à se laisser récontextualiser dans une nouvelle situation: ce que fait précisément l’acte de lire”.

⁹ J. Derrida, *Of Grammatology* (transl. G.C. Spivak). Baltimore: John Hopkins University Press, 1997, p. 158.

¹⁰ M.K. George, “Postmodern Literary Criticism: The Impossibility of Method”. In *Method Matters: Essays on the Interpretation of the Hebrew Bible in Honor of David L. Petersen* (Eds. J. M. LeMon & K.H. Richards): 459-477. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2009, p. 467.

3. CONTEXTUEEL BIJBELLEZEN IN CORONATIJD

Een voorbeeld van contextueel Bijbellezen in coronatijd is het gezamenlijke project van VPKB Brugge en protestantse gemeente de Wijngaard. Het werkpakket dat ds Bert Dicou en ik samen ontwikkelden sluit aan bij de context van de coronapandemie, en bestaat uit een uitgeschreven werkform, inclusief bijlagen voor vier bijeenkomsten, een vrolijk Bijbelboekje met geselecteerde Bijbelteksten, een evaluatieformulier voor begeleiders en deelnemers en promotiemateriaal. In de uitwerking van het materiaal hebben verschillende collega's meegedacht: Inge Landman (voormalig expert contextueel Bijbellezen in de Protestantse Kerk in Nederland); ds. Eefje van der Linden (vormingsverantwoordelijke VPKB Nederlandstalig) en ds. Petra Schipper (stadsprekikant Antwerpen).¹¹ Met hulp van ds. Marie-Claire Vandooren en ds. Jean-Claude Thienpont werd het materiaal ook aangepast en vertaald naar het Frans.

3.1 Diversiteit aan vormen

We kozen voor een diversiteit aan vormen waarbij analyse, kringgesprek (zowel in minigroep als plenair), creatieve werkvormen, liturgische momenten en filmpjes elkaar afwisselden. Het uitgewerkte materiaal is goed voor vier middagen of avonden. In zowel Antwerpen als Brugge werkten we ook met een Bijbelboekje dat we ontwierpen voor dit initiatief. Daarin staan een aantal Bijbelteksten gegroepeerd rond de volgende ervaringen: *'ballingschap'* (Ps 42:1-6; Ps 55:1-15); *'gevangenschap'* (Jer 38:1-6; 2 Tim 1:2-10; Jona 2:1-10); *'eenzaamheid en ziekte'* (Lucas 17:11-19); *'vertrouwen in duisternis'* (Psalm 23; Job 19:23-27; Psalm 91); *'leven in het hier en nu'* (Pr 3:1-8; Pr 9:7-12; Sirach 30:21-25); *'huidhonger'* (Hooglied 5:2-8; 1 Kon 19:1-9); *'Wachten'* (Matt 25:1-13); *'Kwetsbaarheid'* (2 Kor 4:7-15; 2 Kor 12:5b-10; Mc 5:1-20). Elke deelnemer ontving vooraf het boekje.

3.2 Methode: zien, lezen, doen

De methodiek die we gebruikten is deels gebaseerd op de contextuele methode *'op verhaal komen'* van Kerk in Actie (hulpverleningsorganisatie van de Protestantse Kerk Nederland).¹² De context van de coronapandemie gaf echter aanleiding om ook een aantal autobiografische elementen toe te voegen. De volgende stappen staan steeds centraal:

- *Zien*: een zorgvuldige analyse van de eigen context (zowel op persoonlijk, sociaal, economisch en politiek vlak). Wat speelt er in mijn leven? Wat gebeurt er in mijn context? Deze stap stond centraal tijdens de eerste bijeenkomst, waarin ruim de tijd werd genomen om vanuit de groep door te praten over de persoonlijke context; ook kozen de deelnemers in gesprek met elkaar één van de teksten uit het Bijbelboekje om de komende weken mee aan de slag te gaan.
- *Lezen*: het ontdekken en verkennen van de context van de tekst: wat speelde er toen? Hoe werd er toen gereageerd? Welke perspectieven van hoop en bevrijding reikt de tekst aan? En welk licht werpt de tekst op onze eigen context? Deze fase van het lezen gebeurde in bijeenkomst 2 en 3. Daarbij wisselden individuele leesopdrachten, groeps-gesprek (in mini-groep of plenair) en bezinningsopdrachten elkaar af.

¹¹ Voor een vergelijkbare contextuele Bijbelstudie, zie: ds. Christiane Karrer, *Bijbelstudie in coronatijd: terug bij af... hoe verder?* (Exodus 17:1-11); <https://www.protestantsekerk.nl/download25396/Bijbelstudie%20-%20Terug%20bij%20af%20%E2%80%A6.%20hoe%20verder%20-%20Exodus%2017%201-11%20.docx>

¹² Kerk in Actie, *Op verhaal komen: een methode van contextueel Bijbellezen* (brochure): <https://kerkinactie.protestantsekerk.nl/download/CAwDEAwUUKNHXOIM&inline=0>.

- *Doen*: wat is er voor ons veranderd na het lezen van de Bijbelteksten? Hoe zet de tekst aan tot (anders) voelen, denken en handelen? Wat neem je mee? Deze stap stond centraal tijdens de vierde en laatste bijeenkomst, en bestond grotendeels uit een reflectie waarin de deelnemers met elkaar besproken wat zij geleerd hebben van de Bijbelteksten en elkaars verhalen.

3.3 Vieren

Ook 'vieren' was een belangrijk element in deze contextuele Bijbelstudie. Zo begon elke bijeenkomst met een liturgisch moment rond de Paaskaars, met aansluitend het lezen van het gedicht of het uitspreken van een gebed. Aan het einde van elke bijeenkomst werd er samen geluisterd naar een verstillend luisterlied.

3.4 Ervaringen uit Brugge en Antwerpen

In Brugge ging dit initiatief in juli 2020 door onder begeleiding van ds. Jannica de Prenter en ouderling Albert Eversen. In Antwerpen werd dezelfde corona-Bijbelkring in augustus en september aangeboden door ds. Bert Dicou en ds. Petra Schipper. De groep in Brugge kan omschreven als een intergenerationele groep van gepensioneerde ouderen en kwetsbare jongeren. Er speelden grote verschillen in financieel welzijn, als ook een groot verschil in angst voor het virus en het omgaan met coronamaatregelen. Ervaringen van eenzaamheid, zorgen voor een ander en vermoeidheid domineerden het gesprek. Bijzonder indrukwekkend was het verhaal van één van de deelnemers die het aandurfde om het verhaal in Mc 5:1-20 op haar eigen ervaringen van manische depressie te leggen. Een kleine greep uit de ervaringen van de deelnemers (anoniem gemaakt):

De verhalen van de anderen hebben mij geleerd dat wij weer moeten durven leven en vertrouwen moeten leren. Ik heb ook geleerd dat ouderen soms minder behoefte hebben om buiten te komen en dat zij terecht angstiger zijn om het virus te krijgen.

Ik ging aan de slag met 2 Kor 12:5b-10. Deze tekst heeft mij geleerd dat het beter is om me ten opzichte van machtigere mensen op mijn zwakheid te laten voorstaan ten einde onbegrip, weerstand en veel ellende te vermijden. Ik stond niet meer alleen in mijn kwetsbaarheid omdat ik leerde dat het een gemeenschappelijke ervaring is die anderen met mij delen. Ondanks de grote onzekerheid, overwon het vertrouwen in een goede afloop.

In Antwerpen kwam een interculturele groep samen, met mensen uit verschillende contexten (Rooms-katholiek; Protestants; kerkelijk vs. niet-kerkelijk; mensen in armoede). Er speelde geen onderscheid tussen wel of niet thuis zijn in de Bijbel. Centraal stonden gedeelde onzekerheden en ervaringen van gemis. De groep liet een grote eerlijkheid zien om in alle openheid te spreken over eenzaamheid, depressieve gevoelens, onzekerheid, moeheid en frustratie. Ds. Petra Schipper blikte met deze woorden terug op deze contextuele Bijbelstudie:

Als een doorgewinterde protestantse die corona heeft gehad en veel isolement en verdriet heeft ervaren, haar geloofsvertrouwen uitspreekt... en dat mensen in armoede hier kracht uit putten. Als het thema eenzaamheid is en depressiviteit en ideeën worden uitgewisseld over wat je zelf kunt doen.

Elk verhaal raakte me omdat ik ieder van deze mensen ken en hun dit allemaal zo gun: juist nu. Ik vond het prachtig om mee te maken... mijn PSC^{*13} mensen: dat ze

---

¹³ PSC = Protestants Sociaal Centrum.

zich zo goed en opgenomen voelden. Tussenschotten weg. We zaten er allemaal als mens, als zoekende, contactzoekende mens... opnieuw mocht ik ervaren dat het kan en hoe mooi het kan gaan: elkaar vinden vanuit zo verschillende achtergronden in een kerk en rond de Bijbel.

4. HET VERHAAL VAN ELIA: HOOP VINDEN IN DE WOESTIJN

Als overkoepelend thema voor deze studiedag kozen we voor 1 Kon 19:1-9. De verhaallijn in 1 Kon 19 staat in scherp contrast met 1 Kon 18. Daar lezen we over Elia's triomf over de priesters van Baäl. Elia's strijd heeft haar context in het religieuze verval van Israël, en het gevecht tussen de profeten van Baäl en de profeten van de Heer. Bij latere profeten komen we felle aanklachten tegen die laten zien hoe het verval in afgodendienst steeds hand in hand gaat met de onderdrukking van de kwetsbaren in de samenleving: de armen, de wezen en de behoeftigen. De profeet Jeremia is daar een sprekend voorbeeld van. In 1 Kon 19 blijkt weinig over te zijn van de zelfzekere Elia. Gods profeet is van de één op de andere dag een man geworden die het leven niet meer ziet zitten. Donkere gedachten overspoelen hem: ik kan niet meer; laat me verenigd worden met mijn voorouders; laat me niet langer hoeven leven. De confrontatie met het koningshuis van Achab en Izebel heeft alles van hem gevraagd. Elia vlucht de woestijn in, waar hij hard geconfronteerd wordt met zichzelf. Niet langer wil hij Gods stem zijn. Afgebrand, op, gefrustreerd en teleurgesteld legt Elia zich neer onder een bremstruik. Het verhaal in 1 Kon 19 is een verhaal over vermoeidheid, stuklopen en toch opnieuw de moed vinden om door te gaan. Ik haal er een paal centrale thema's uit.

4.1 *Opgebrand en moegestreden*

In Elia brandt het profetenvuur: een radicale gedrevenheid voor de Thora, voor Gods woord. Elia heeft zich in een strijd gestort. Met heel zijn hart en met al zijn krachten vecht hij tegen afgoderij en onrecht, tegen de valse profeten van Baäl. En tegelijk is het ook Gods strijd, want de woorden die Elia spreekt worden hem steeds ingegeven door de Heer zelf. Maar Elia is veel te haastig, en verwacht dat Gods geest als een lopend vuur bezitneemt van mensen. Elia wordt hard geconfronteerd met de politieke machten van zijn tijd. Het vuur dat laait in zijn eigen hart is een verterende liefde, een laaiende vlam. Elia is blind voor zijn eigen welzijn en gezondheid en raakt helemaal opgebrand. Wanneer Izebel hoort wat Elia gedaan heeft met de profeten van Baäl en hem bedreigt met de dood (1 Kon 19:1-2), vlucht Elia 'ter wille van zijn leven' (*'ēl-naṗšô*). Samen met zijn dienaar reist hij van de berg Karmel naar het zuiden, totdat ze komen bij Berseba, ook wel *Bir es-seba* genoemd: de 'bron van de zeven goden' of 'zevenbron' (Gen 21:14,31-33; Amos 5:5; 8:14). Hier begint de woestijnreis van Elia. Hij laat zijn dienaar achter en trekt de woestijn in, helemaal alleen (1 Kon 19:3).

4.2 *Nulpunt*

Het verhaal vertelt hoe Elia na één dagreis instort. Zijn psychische en lichamelijke vermoeidheid worden hem teveel. Op die stille plek gaat hij onder een brem- of doornstruik (*rōtēm*) zitten en verlangt hij naar de dood. Leeg, moegestreden en doodvermoeid roept hij tot de Enige: 'Het is genoeg geweest, Heer; neem mijn leven' (1 Kon 19:4). Voor Elia is het genoeg geweest. Hier stopt zijn roeping, en hij ziet niet hoe zijn leven nog zin kan hebben.

4.3 *Aangerakt door engelen*

Maar in het verhaal blijft het stil, en Elia valt in slaap. Ik vind het een ontroerend beeld: op een open vlakte, ligt Gods profeet ineen gekruld onder een dorenstruik. De duisternis van de nacht als beeld van het crisismoment waar Elia doorheen moet. Maar dan lezen we in vers 5 dat er

een engel is, een *mal'āk* in het Hebreeuws: een bode van God. De engel wekt hem en raakt hem aan. 'Eet wat' (1 Kon 19:5), zijn de vriendelijke woorden van deze hemelse boodschapper. Wanneer Elia opkijkt ziet hij een kruik met water en vers brood dat in gloeiende kooltjes gebakken is. Maar Elia legt zijn hoofd neer en valt weer in slaap, alsof hij daarmee zeggen wil: 'laat maar', 'het hoeft niet meer'. Maar opnieuw maakt de engel hem wakker. 'Eet wat' (1 Kon 19:7), klinkt het voor de tweede keer, want de weg die voor je ligt is nog lang en zwaar. Op zijn dieptepunt wordt Elia aangeraakt door een volhardende engel, die voor hem zorgt toen hij het zelf niet kon; een stem uit de hemel die zegt: sta op, kies voor het leven. Het kantelpunt in de crisis die Elia doormaakt is de tussenkomst van een volhardende, maar zorgzame bode die hem voor een tweede keer roept. De weg die Elia gaat, moet verdergezet worden. Het profetisch geluid om recht en om waarheid mag niet verstommen.

4.4 Een stem in de woestijn

Gesterkt door het voedsel gaat Elia weer op weg. Veertig dagen en veertig nachten reist hij door de woestijn, tot hij bij de berg Horeb komt en daar een grot binnengaat (1 Kon 19:8-9). Op die heilige plek, waar Mozes de tien woorden ontving, hervindt Elia zijn roeping en wordt hij op een nieuwe wijze aangesproken. De berg Horeb is in de Bijbel een mystieke ruimte, een plaats waar mensen te midden van de woestheid van de natuur, de hoge steile rotsen en de onherbergzaamheid, Gods aanwezigheid hebben ervaren. Er is een harde wind om Elia heen, hij ziet vuur en voelt de aarde schudden. Maar pas als het geluid verstomt, kan Elia Gods stem verstaan in het zachte fluisteren van een briesje. Hier stuiten we op de bijzondere betekenis van het begrip 'woestijn'. Het Hebreeuwse woord voor woestijn is *midbar*. Daarin klinkt ook het woord *dābar* mee, dat 'woord' betekent. In het Bijbelse denken is de woestijn een plaats zonder woorden (*midbar* = zonder woorden). De woestijn is een plaats van leegte, een plek om na te denken en te bezinnen; een plaats waar andere stemmen zwijgen en het geraas tot stilstand komt, zodat de stem van de Ander bij uitstek gehoord kan worden.

4.5 Zachte stilte

In de zachte, omhullende stilte, ervaart Elia Gods aanwezigheid. En in het toelaten van die stilte, vindt hij de kracht om opnieuw op weg te gaan. In de woestijn, die plaats zonder woorden, komt hij opnieuw op adem en breekt een nieuwe toekomst open. Met nieuwe ogen kan Elia kijken naar zijn roeping, en durft het weer aan om op weg te gaan, om op een nieuwe manier stem te zijn van de Eeuwige.

5. AFSLUITING

Het verhaal van Elia mag ook ons bemoedigen. De lange tijd van corona heeft voor velen van ons gevoeld als een woestijntijd, een tijd van leegte. Misschien is de vermoeidheid en de frustratie die in het Elia-verhaal ter sprake komt, voor jou heel herkenbaar. De drieslag die we tegenkomen in het Elia-verhaal (*aanvechting – crisis – nieuwe hoop*), is ook herkenbaar in vele andere Bijbelteksten. Dat zullen we vandaag met elkaar ontdekken in de workshops en de Lectio Divina. Vandaag nemen we met elkaar de tijd om stil te worden, om te luisteren naar de wijsheid van de Bijbel en gaan we in gesprek met elkaar. Ik wens ons allemaal toe dat we vandaag op verhaal mogen komen bij elkaar, maar vooral dat de wijsheid van de Schrift ons nieuwe adem en kracht mag geven.

6. BIBLIOGRAFIE

- Alter, R. (1981), *The Art of Biblical Narrative*. New York: Basic Books.
- Alter, R. & Kermode, F. (1987), *The Literary Guide to the Bible*. Cambridge: Harvard University Press.
- Derrida, J. (1997) *Of Grammatology* (transl. G.C. Spivak). Baltimore: John Hopkins University Press.
- Frye, N. (1982), *The Great Code: The Bible and Literature*. Londen: Routledge.
- Gadamer, H.G. (1965) *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- George, M.K. (2009), "Postmodern Literary Criticism: The Impossibility of Method". In *Method Matters: Essays on the Interpretation of the Hebrew Bible in Honor of David L. Petersen* (Eds. J. M. LeMon & K.H. Richards): 459-477. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Peels, H.G.L. (1997), "Ontwikkelingen in de Bijbelse Hermeneutiek". In *Theologia Reformata* 40 (2): 72-95.
- Ricoeur, P. (1986), "Qu'est-ce qu'un texte? Expliquer et comprendre". In P. Ricoeur, *Du texte à l'action: Essais d'herméneutique*. Parijs: Seuil, 137-159.
- Ricoeur, P. (1986), "La Fonction herméneutique de la distanciation". In P. Ricoeur, *Du texte à l'action: Essais d'herméneutique*, Parijs, Seuil, 101-117.
- Ricoeur, P. (1976), *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*, Fort Worth: Texas Christian University Press.
- Schleiermacher, F.D.E. (1959), *Hermeneutik* (ABHAW 2), Heidelberg: Winter.

Internetbronnen

- Christiane Karrer, *Bijbelstudie in coronatijd: terug bij af... hoe verder? (Exodus 17:1-11)*; <https://www.protestantsekerk.nl/download25396/Bijbelstudie%20-%20Terug%20bij%20af%20%E2%80%A6.%20hoe%20verder%20-%20Exodus%2017%201-11%20.docx>
- Kerk in Actie, *Op verhaal komen: een methode van contextueel Bijbellezen* (brochure): <https://kerkinactie.protestantsekerk.nl/download/CAwdEAwUUkNHX0IM&inline=0>.